

***Творчий проект
«Робота з
обдарованими
дітьми»***

Робота з обдарованими дітьми

Зміст

Вступ

РОЗДІЛ I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ОБДАРОВАНОСТІ

1.1 *Поняття «обдарованість» та її види. Виявлення
обдарованої дитини*

1.2 *Проблеми та реалізація здібностей талановитих
дітей*

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

2.1 *Форми і методи навчання обдарованих дітей*

2.2 *Підтримання талановитої дитини батьками*

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вступ

Актуальність: Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень психологічної підготовки педагогів до роботи з дітьми, що виявляють нестандартність у поведінці і мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності. Нерідко творче мислення обдарованої дитини розглядається як відхилення від норми або негативізм. Експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до обдарованої дитини, зняти бар'єри, що блокують її таланти.

Існує думка, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, не відчують потреби в особливій увазі і керівництві. Але насправді такі діти найбільш чутливі до оцінки їхньої діяльності, поведінки і мислення, вони більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють відносини і зв'язки. Обдарована дитина схильна до критичного ставлення не тільки до себе, але і до оточуючого. Тому педагоги, які працюють з обдарованими дітьми, мають бути досить терпимі до критики взагалі і себе зокрема. Талановиті діти часто сприймають невербальні сигнали як прояв неприйняття себе оточуючими. У результаті складається враження непосидючої дитини, яка постійно відволікається і на все реагує. Для них не існує стандартних вимог (все як у всіх), їм складно бути конформістами, особливо якщо існуючі норми і правила йдуть врозріз з їхніми інтересами і здаються безглуздими. Для обдарованої дитини твердження, що так прийнято, не є аргументом.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей.

Об'єкт дослідження – організація навчально-виховного процесу для обдарованих дітей.

Мета нашого дослідження – виявити психологічні особливості та психічні проблеми обдарованих дітей.

Основні завдання:

1 – дати аналіз поняття „обдарованість” та її видів, виявлення обдарованої дитини;

2 – розглянути методи діагностування обдарованих дітей;

3 – проаналізувати проблеми та реалізація здібностей талановитих дітей

4 – проаналізувати особливості організації навчально-виховного процесу обдарованих дітей.

РОЗДІЛ I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ОБДАРОВАНОСТІ

1.1 Поняття «обдарованість» та її види. Виявлення обдарованої дитини

Обдарованість — поняття загальної психології; високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку індивіда.

Попередньо слід відповісти на кілька базових запитань:

По-перше, що взагалі означає термін "обдарована особистість"?

Який зміст у нього вкладається?

По-друге, що ми чекаємо від інтелектуально обдарованої особистості? Який психологічний зміст вкладаємо в це поняття? Які характерологічні риси притаманні саме інтелектуально обдарованій особистості?

Зараз практично маємо гранично протилежні погляди на феномен обдарованості.

Обдарованість виявляється в перші 10-15 років життя - обдарованість можна визначити лише за реальними результатами життєдіяльності особистості. Обдарованість є результатом внутрішнього саморозвитку особистості і реалізується незалежно від впливу оточення - обдарованість це лише потенційна можливість, її реалізація прямо залежить від суспільної стимуляції.

Слід розглянути можливість існування двох внутрішньо різних явищ - обдарованості-потенції та обдарованості-реалізації. Якщо з другою обдарованістю все більш-менш ясно, то перша обдарованість - обдарованість-потенція ставить перед дослідниками низку суттєвих запитань, і в першу чергу - як визначати обдарованих дітей, і що з ними робити. Назвемо ті з них, які виокремлюються більшістю дослідників.

1. Підвищена пізнавальна активність (О. М. Матюшкін, Н. С. Лейтес, Р. О. Семенова-Пономарьова, Г. Уолберг, С. Рашер, Дж. Пакерсон).

2. Здатність тривалий час концентрувати увагу на проблемі та пошуках її розв'язання (Л. І. Туктаєва, Ю. З. Гільбух, О. М. Матюшкін, Р. О. Семенова-Пономарьова).

3. Підвищений рівень розумового розвитку (Ю. З. Гільбух, Р. О. Семенова-Пономарьова).
4. Підвищена потреба в розумових навантаженнях, здатність отримувати задоволення від процесу пошуку розв'язання завдань (Л. І. Туктаєва, Ю. З. Гільбух, Н. С. Лейтес).
5. Раннє усвідомлення мети і цілей своєї діяльності (Ю. З. Гільбух, Г. Уолберг, С. Рашер, Дж. Пакерсон, Р. Екберт).
6. Раннє оволодіння знаннями у вибраній спеціальності.
7. Виявлення високого інтелекту, здатності мислити, хороша пам'ять уже в ранньому дитинстві (Ю. З. Гільбух, Р. О. Семенова-Пономарьова, Г. Уолберг, С. Рашер, Дж. Пакерсон).
8. Яскраво виражена незалежність, надання переваги індивідуальній роботі перед групою, індивідуалізм (Ю. З. Гільбух).
9. Почуття самоповаги, самоусвідомлення, творчої сили та вміння контролювати себе (Ю. З. Гільбух).
10. Уже в ранньому дитинстві намагання дружити та контактувати з дорослими та дітьми значно старшими за себе.
- П. Емпатія, здатність розуміти почуття та потреби інших людей (О. М. Матюшкін, Е. Торранс, Л. Холл).
12. Висока сензитивність до новизни стимулу (О. М. Матюшкін).
13. Здатність до передбачення, глибинного прогнозування, розвинуті фантазія, інтуїція, бажання побачити проблему під незвичним кутом зору (О. М. Матюшкін, Л. І. Туктаєва).
14. Здатність до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки (О. М. Матюшкін).
15. Здатність вийти за рамки завдання (Д. Б. Богоявленська, Л. І. Туктаєва).

Найбільш визнані дослідниками ознаки явно вказують на наявність трьох груп чинників, вплив яких прослідковується в характеристиках більшості обдарованих особистостей. Це фізіологічні чинники обдарованості, психологічні та соціальні чинники.

Існує загальна і спеціальна обдарованість.

Розрізняють обдарованість технічну, наукову (зокрема математичну), музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Вищими рівнями обдарованості є талант і геніальність.

Оскільки обдарованість виявляється у конкретних психічних процесах, розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну, інтелектуальну обдарованість тощо.

Обдарованість є сплавом природженого і набутого індивідом.

Людина істота соціальна, її психіка як цілісне утворення опосередкована трудовою діяльністю, вихованням, спілкуванням з

іншими. Усі ці соціальні фактори мають вирішальний вплив на формування і яскраві вияви обдарованості особистості.

Прийнято вважати, що обдарована дитина – це дитина, яка володіє очевидними, інколи видатними досягненнями в певному виді діяльності, інтенсивність вираження, яскравість яких виділяє її серед однолітків.

Не виключено, що ознаки обдарованості, які проявляються в дошкільному дитинстві, можуть поступово згаснути, й навпаки, обдарованість може проявитися на нових етапах. Тому більш доцільно, правильно з психологічної та педагогічної позицій у практичній роботі з обдарованими дошкільниками замість поняття «обдарована дитина» застосовувати поняття «ознаки обдарованості дитини».

Як правило, коли мова йде про обдарованих, то зазвичай мають на увазі та проявляють турботу по відношенню до дітей з ознаками обдарованості в інтелектуальній сфері, інколи – в галузі мистецтва. Між тим останнім часом виявлено вже досить значне розмаїття видів людської обдарованості. У їх числі загально-інтелектуальна, художня, творча, психомоторна, а також соціальна, які проявляються вже в дошкільному періоді. Останній різновид обдарованості – соціальний (лідерський, комунікативний) – поки ще мало вивчений. Структура таланта визначається в кінцевому рахунку характером вимог, що пред'являє особистості дана діяльність (політична, наукова, художня, виробнича, спортивна, військова і т.д.). Тому складовий талант здібності будуть далеко не ідентичні, якщо порівнювати, наприклад, між собою талановитого композитора і талановитого авіаконструктора.

У результаті вивчення ряду обдарованих дітей удалося виявити деякі істотно важливі здібності, що у сукупності утворюють структуру розумової обдарованості. Перша особливість особистості, що може бути виділена таким чином, — це уважність, зібраність, постійна готовність до напруженої роботи. На уроці учень не відволікається, нічого не пропускає, постійно готовий до відповіді. Він віддає себе цілком тому, що його зацікавило. Друга особливість особистості високообдарованої дитини, нерозривно зв'язана з першою, полягає в тім, що готовність до праці в нього переростає в схильність до праці, у працьовитість, у невгамовну потребу трудитися. Третя група особливостей зв'язана безпосередньо з інтелектуальною діяльністю: це особливості мислення, швидкість розумових процесів, систематичність розуму, підвищені можливості аналізу й узагальнення, висока продуктивність розумової діяльності.

Якщо ж говорити про специфічні розходження в обдарованості, то вони виявляються головним чином у спрямованості й інтересів. Одна дитина після якою-небудь періоду шукань зупиняється на математику, іншої — на біології, третій захоплюється художньо-літературною творчістю, четверта — історією й археологією і т.п.

Здібності відчуття, механічній пам'яті, емоційній збудливості, психомоторики, темпераменту розвиваються на основі уроджених задатків. Задатки — це обумовлені спадкоємними генами можливості розвитку анатомо-фізіологічних і ними деяких психічних властивостей, що визначаються, дійсне розвиток яких залежить від їхньої взаємодії із середовищем.

Моральні якості особистості, як усі властивості спрямованості, не мають задатків зовсім і формуються тільки в процесі виховання. Але і здібності, що мають задатки, розвиваються з них далеко не безпосередньо. Із задатків гарного слуху можуть у процесі розвитку особистості в залежності від умов життя сформуватися і музичні здібності, і здібності радіоакустика. Задатки гарного зору можуть перетворитися в художні здібності й у здібності годинникаря чи радіоелектронщика.

Другий напрямок, по якому намічене здійснення індивідуалізації навчання це воля у виборі профілю навчання, з огляду на схильності особистості. З цією метою в загальну систему об'єднання вводиться мережа дослідницьких об'єднань, що надають учнем не тільки можливості вибору напрямку дослідницької роботи, але і просування в предметі (принцип реалізації особистості – Шадріков В.Д.).

Ускладнювати програму шляхом збільшення навчального навантаження на учня можна тільки до визначеної межі, не викликаючи перевантажень. Подальший розвиток можливостей учня повинний проходити в рамках включення його в дослідницьку роботу, тому що формувати творчі здібності можна лише через включення у творчий процес.

Наступний напрямок здійснення індивідуалізованого навчання полягає в активізації ролі педагога в підборі індивідуальних прийомів навчання на основі рекомендацій психологів, а також розробленої технології особистісно-орієнтованого, різнорівневого навчання. Усі три названих напрямки можуть дати оптимальний ефект лише за умови формування пізнавальної спрямованості і вищих духовних цінностей.

У сучасній вітчизняній школі таке мало ймовірно, тому що матеріальна база і підготовка вчителів залишають бажати кращого.

Хоча, як і скрізь, є творчо обдаровані педагоги, що дають можливість прорости і вирости обдарованим дітям.

Не можу не згадати свого шкільного вчителя малювання. Його погляд на світ настільки незвичний і оригінальний, що часто залишається не зрозумілим навколишніми. Коли я училася в школі, ми усі вважали його «дивним», тому що просто не розуміли його, що не вписується в наш «звичайний» світ. Тільки через багато років ми почали розуміти, як багато ми втратили, радуючись своїй заурядності і не в силах оцінити творчий порив нашого вчителя, що і в навчання вводив дуже багато творчих ідей. Тепер я розумію, що це не чудність, а просто інший погляд на життя, погляд художника, погляд людини творчої.

Для виявлення обдарованості можна скористатись і комплексною діагностикою, популярною серед учених та практиків усього світу.

Вона стимулює процес самопізнання, самовиховання та самореалізації, дає змогу виявити індивідуально-психологічні передумови, від яких залежить прискорення (чи уповільнення) розвитку творчої обдарованості. Діагностування починають із темпераменту, потім рис характеру (інтересів, нахилів, здібностей тощо). Процес виявлення обдарованості здійснюється поетапно:

- 1) спостереження;
- 2) виявлення психологічного стану дитини шляхом власної оцінки;
- 3) визначення коефіцієнта розумового розвитку 10;
- 4) визначення інтелектуального розвитку шляхом дослідження вербальних здібностей учня;
- 5) визначення продуктів творчості школяра;
- 6) всебічний аналіз конкретних випадків.

Інтелектуальна обдарованість є обов'язковою й необхідною для виявлення обізнаності з різних галузей знань, академічної компетенції, енциклопедичної ерудиції. Однак вона, хоча і є обов'язковою умовою, але недостатня для прояву творчих здібностей і талантів (у цьому випадку IQ має бути вище 120). Крім того, критеріями креативності є швидкість продукування ідей, їх оригінальність, метафоричність. Стосовно творчості поняття «оригінальність як здатність продукувати віддалені асоціації і давати незвичні відповіді» було доведено Дж. Плфордом. А Е.П. Торренс оцінював оригінальність як мінімальну частоту даної відповіді у даній групі. Це поняття означає незапозичений, незкопійований, самостійний, своєрідний, незвичний, новий. Оригінальність — сила прояву індивідуальності, що є основним критерієм творчості,

ступенем її вираженості, який відрізняє продукт творчості від інших подібних до нього.

1.2 Проблеми та реалізація здібностей талановитих дітей

Проблема обдарованості завжди привертала до себе увагу широкого кола фахівців - психологів, педагогів, культурологів, мистецтвознавців, історіографів, працівників соціальної сфери та інших спеціалістів. У наш час зазначена проблема набула особливої ваги у зв'язку з розв'язанням завдань державної значущості, а саме: підготовкою національних кадрів, здатних створювати нові технології, модернізувати виробництво і розвивати самобутню українську культуру відповідно до суспільних потреб.

Актуалізація уваги до суб'єктних детермінант розвитку здібностей дітей різного віку є свого роду реакцією на домінування у попередні десятиліття в педагогіці соціоцентрованої логіки формування особистісних структур, у тому числі і здібностей. Цей, на перший погляд, демократичний підхід до виховання і навчання дітей покладав за основу не природні здібності кожного з вихованців, а домінуючий вплив соціальних чинників, зокрема характер суспільного і сімейного виховання.

На відміну від соціоцентрованого підходу, суб'єктний підхід надає пріоритет внутрішнім чинникам, власному "Я" особистості, яке внаслідок взаємодії із зовнішнім соціальним середовищем дедалі більше розкриває свою неповторну генетично зумовлену сутність. Визнаються і такі факти, які свідчать, що соціальні умови можуть як стимулювати, так і гальмувати, а то й зовсім перекреслити все, що дає людині природа, що будь-які біологічні "допінги" не спрацьовують при абсолютно непридатному вихованні, за умов консервативних, застарілих, убивчих методів навчання.

Разом з тим, здійснюючи аналіз біографій видатних особистостей, які зуміли, незважаючи на трагічні обставини, досягти вершин пізнання в різних сферах діяльності, ми побачили, що викладені в них факти свідчать саме про протилежне - зовнішні обставини не завжди стають для людини фатальними щодо її самовиявлення й розкриття, здійснення власного таланту.

Питання про співвідношення "внутрішнього" і "зовнішнього", вродженого і набутого не можна розглядати лише під кутом зору їх кількісного співвідношення. З огляду на характер зв'язків між зазначеними категоріями та особливості їх впливу на розвиток

структур психіки слід вести мову про функціональну роль кожної з цих категорій.

Аналіз самотвірної активності обдарованих дітей, творче ставлення до навколишнього світу, переважання внутрішньої мотивації щодо опанування певних видів предметно-практичної діяльності, високий рівень розвитку пізнавальних інтересів та інші суб'єктні чинники, які опосередковують взаємодію зростаючої особистості з її найближчим середовищем, дають підстави вважати, що "внутрішнє" відіграє у цій взаємодії провідну, домінуючу функцію. Воно діє через "зовнішнє" і тим самим змінює себе (О. М. Леонтьєв). Воно, "внутрішнє", опосередковує впливи чинників зовнішнього соціального середовища (С. Л. Рубінштейн), асимілюючи їх в тому разі, якщо останні сприяють задоволенню провідних потреб особистості і передусім потреби в творчому самовиявленні та самоствердженні себе як носія здібностей; і, навпаки, чинить опір, "відкидаючи" та "відштовхуючи" саме ті чинники зовнішнього впливу, які не відповідають власним запитам і схильностям.

Більше того, "внутрішнє" ініціює в разі потреби трансформації зовнішніх чинників, припасовуючи їх до власних запитів. У тих же випадках, коли зовнішній тиск несе в собі загрозу самотності людини, остання, як свідчить наукова і художня література, чинить, звичайно, шалений опір.

І, нарешті, ще один аргумент на користь твердження про те, що внутрішнє є домінуючим стосовно "зовнішнього": будь-який розвиток своїм джерелом має внутрішні суперечності. Вони породжують суб'єктну активність, спрямовану на їх подолання, а отже, - і на першопричину виникнення цих суперечностей, тобто, зазвичай, зовнішні чинники.

Обдаровані діти досить вимогливі до себе, часто ставлять перед собою цілі, яких не можна досягти в даний момент, що призводить до емоційного розладу і дестабілізації поведінки. Такі діти нерідко з недостатньою терпимістю ставляться до однолітків, що стоять нижче їх у плані розвитку здібностей. Ці й інші особливості таких учнів впливають на їхній соціальний статус, коли вони опиняються в положенні "несхвалюваних". На сьогоднішній день уже існують способи виявлення обдарованих дітей, розробляються програми допомоги їм у реалізації здібностей. Однак проблема діагностики й розвитку високообдарованих і талановитих дітей на всіх етапах навчання, проблема розуміння дітьми своєї обдарованості і особистої відповідальності за творчу самореалізацію існує.

Багаторічні дослідження творчої діяльності, зокрема структури обдарованості дають підстави для спроби побудови деяких нових теоретичних положень відносно динаміки і організації творчого процесу, сутності творчості.

Обдарованість - це свого роду міра генетично і дослідно визначених можливостей людини адаптуватися до життя. О.М. Матюшкін запропонував наступну синтетичну структуру творчої обдарованості, яка включає:

- домінуючу роль пізнавальної мотивації;
- дослідницьку творчу активність, що виражається у виявленні нового, у постановці і вирішенні проблеми;
- можливості досягнення оригінальних рішень;
- можливості Прогнозування і передбачення;
- здатності до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі етичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

Для обдарованих дітей характерний випереджальний пізнавальний розвиток :

1. Відрізняючись широтою сприйняття, вони гостро відчують усе, що відбувається в навколишньому світі і надзвичайно зацікавлені у відношенні того, як улаштований той чи інший предмет. Вони здатні стежити за кількома процесами одночасно і схильні активно досліджувати все оточуюче.
 2. Вони мають здатність сприймати зв'язки між явищами і предметами і робити відповідні висновки; їм подобається у своїй уяві створювати альтернативні системи.
 3. Відмінна пам'ять у сполученні з раннім мовним розвитком і здатністю до класифікації і категоризування допомагають такій дитині накопичувати великий обсяг інформації й інтенсивно використовувати її.
 4. Обдаровані діти володіють великим словниковим запасом, що дозволяє їм вільно і чітко викладати свою думку. Однак заради задоволення вони часто винаходять власні слова.
 5. Поряд зі здатністю сприймати смислові неясності, зберігати високий поріг сприйняття протягом тривалого часу, із задоволенням займатися складними, і навіть тими, що не мають практичного рішення задачами, обдаровані діти не терплять, коли їм нав'язують готову відповідь.
 6. Вони відрізняються тривалим періодом концентрації уваги і великою завзятістю в рішенні тієї чи іншої задачі.
- Психосоціальна чутливість.

1. Обдаровані діти виявляють загострене почуття справедливості; випереджальний моральний розвиток спирається на випереджальний розвиток сприйняття і пізнання.
 2. Вони висувають високі вимоги до себе й оточуючих.
 3. Жива уява, включення елементів гри у виконання задач, творчість, винахідливість і багата фантазія (уявлювані друзі, брати чи сестри) дуже характерні для обдарованих дітей.
 4. Вони мають відмінне почуття гумору, люблять смішні невідповідності, гру слів, жарти.
 5. Їм бракує емоційного балансу, у ранньому віці обдаровані діти нетерплячі і рвучкі.
 6. Часом для них характерні перебільшені страхи і підвищена чутливість.
 7. Егоцентризм у цьому віці, як і в звичайних дітей.
 8. Нерідко в обдарованих дітей розвивається негативне самосприйняття, виникають труднощі у спілкуванні з однолітками.
- Фізичні характеристики.

1. Обдарованих дітей відрізняє високий енергетичний рівень, причому сплять вони менше звичайного.
2. Їхня моторна координація і володіння руками часто відстають від пізнавальних здібностей.

Талант і обдарованість можуть виявлятися в найрізноманітніших інтелектуальних і особистісних особливостях. У дослідженні Н.Б.Шумакової вивчалися особливості розвитку постановки питань як однієї з форм прояву пошукової, творчої активності в період від 5 до 20 років.

Результати дослідження дозволили виділити два критичних періоди в розвитку здатності дітей задавати питання при знайомстві з новим об'єктом. Перший критичний період спостерігається у віці від 6 до 8 років: якщо дошкільники відрізняються надзвичайно високою допитливістю, то з переходом до шкільного навчання значна частина дітей (20-25%) стають пасивними; разом з тим у 20-25% дітей спостерігається різке наростання активності, а в більшості - 50-60% - активність істотно коливається в залежності від умов спілкування і навчання. У цей період пізнавальні питання дітей набувають нової якості - пошукового характеру: вони спрямовані в основному на самостійне вивчення невідомого.

У підлітковому віці (11-14 років) питання здобувають структуру гіпотез, носять дослідницький характер. До кінця цього періоду звужується змістовна широта питань, але з'являються питання нового змісту, що виходять за межі дійсного часу, мають особистісне

значення: питання про зміст для людини невідомих явищ, що відкриваються, про можливості пізнання . світу, прогнозування майбутнього, про місце людини у Всесвіті, про сенс життя. До кінця підліткового віку чітко виділяються два крайніх полюси активності в постановці питань, проблем, побудові здогадів - проблемний (творчий) і непроблемний (нетворчий). Підлітки з проблемним типом активності виявляють у ситуації невизначеності великі здібності до самостійного породження задач, питань, проблем і пошук їхнього рішення. Вони відрізняються високою здатністю включатися в поставлені проблеми, повертатися до них у міру подальшого досвіду дослідження.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

2.1 Форми і методи навчання обдарованих дітей

Одним з важливих напрямків діяльності вчителя в умовах загальноосвітньої школи є його робота з учнями, яким властиві підвищені навчальні можливості. Такі учні характеризуються порівняно високим розвитком мислення, довготривалим запам'ятовуванням навчального матеріалу, добрими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, великою працездатністю тощо. Для них характерна неординарність, свобода вираження, багатство уяви, чіткість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву і науковому осмисленню певні явища, стереотипи, догми.

Учні з підвищеними навчальними даними мають сприятливі морально-психологічні можливості для активної навчальної діяльності і ці можливості дозволяють підготувати роботу, більшу за обсягом та інтенсивністю з тим, щоб навчальне навантаження сприяло розвитку їх навчальних можливостей, а не стримувало б цей процес через недостатню завантаженість учнів.

Існує кілька типів індивідуальної обдарованості: раціонально мислительний (необхідний вченим, політикам, економістам); образно художній (необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний історикам, філософам, учителям); емоційно-почуттєвий (необхідний режисерам, літераторам).

Відносно цієї категорії учнів мають бути зроблені акценти такого характеру: а) повне задоволення запитів найбільш підготовлених

дітей у поглибленому вивченні предметів на основі широкого ознайомлення їх з сучасною наукою; б) створення умов для задоволення їх різнобічних пізнавальних інтересів і одночасно для розвитку здібностей, виявлених в тій чи іншій галузі діяльності; в) забезпечення можливостей для широкого прояву творчих елементів в їх навчальній і позашкільній роботі; г) прилучення їх до надання допомоги своїм однокласникам у навчанні, в розвитку навчальних можливостей; д) попередження розвитку в них переоцінки своїх можливостей, ліній через систематичну не завантаженість.

Формами роботи з цією категорією учнів можуть бути групові та індивідуальні заняття на уроках та в позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації для цих учнів має доповнюватись науковими відомостями, які вони можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у цей же проміжок часу, що інші учні, але за рахунок більшого темпу обробки навчальної інформації.

У методах навчання цих учнів мають переважати самостійні роботи, частково-пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням має націлюватись на стимулювання поглибленого вивчення навчального матеріалу, його систематизацію, класифікацію, перенос знань у нові ситуації, виявлення і розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашнє завдання таким учням повинні мати творчий характер.

Названі моменти у навчальних заняттях на уроках повинні доповнюватись системою позакласної та позашкільної роботи, яка організовується у вигляді виконання учнем позанавчальних завдань, відвідування занять гуртка або участі у масових заходах тематичного характеру: вечорів любителів літератури, історії, фізики, хімії та ін., огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з вченими і т.п. Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання школярами різноманітних завдань, участь в обласних, міських та інших олімпіадах. Важливо при цьому керувати позакласним читанням учнів. Необхідні і контакти вчителів з позашкільними установами, де займаються школярі. Вчителі вивчають інтереси та нахили учнів і допомагають їм обрати профіль позашкільних занять.

Стримують розвиток обдарованих дітей: відсутність соціально-матеріальної бази, поля прояву різнобічних талантів дітей, їх творчості; формалізована, механізована і автоматизована система навчання; поневолення дитячої обдарованості бездуховною масовою культурою; відсутність психологічної допомоги дітям у подоланні комплексу неповноцінності.

«У природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної. Кожному може дати щастя творення, кожного треба вивести в люди. Це перший наріжний камінь моєї педагогічної системи» – стверджував В.О. Сухомлинський.

Вибір певної структури процесу навчання завжди пов'язаний з прийняттям педагогом рішення про завдання, зміст, форми і методи навчання. Такі рішення приймаються з різним рівнем обґрунтованості, з різною впевненістю в те, що вибраний комплекс засобів є найкращим для даних умов.

Мають місце такі види вирішень: а) машинальне, що приймається ще до того, як осмислюється інформація, в основному рефлексивно; б) інтуїтивне, що базується на інтуїції; в) асоціативне, що опирається на асоціації з попередніми рішеннями; г) пробне – ґрунтується на методі проб і помилок; д) ймовірнісне – передбачає деяку оцінку ймовірного результату рішення; е) детерміноване – найповніше обґрунтоване, що опирається на знання причинно-наслідкових зв'язків і інших зв'язків у системі, які дозволяють науково передбачити результати.

Найтиповіший підхід до вибору оптимального варіанту вивчення навчального матеріалу:

а) аналіз змісту навчального матеріалу: складність змісту, його характер (основний, теоретичний, експериментальний), спосіб подання інформації (словесний, наочний, практичний), логічний підхід до викладу (індуктивний, дедуктивний), характер пізнавальної діяльності учнів (репродуктивний, пошуковий, репродуктивно-пошуковий), новизна змісту (повна, часткова, мінімальна); б) аналіз пізнавальних можливостей учня: рівень вихованості, рівень освітньої підготовки, ступінь труднощі матеріалу для даного класу, домінуюче ставлення до навчання, типовий характер пізнавальної діяльності, рівень навичок навчальної праці, темп навчальної роботи, стан впливу мікро середовища; в) самоаналіз можливостей педагога: наявність належної навчально-матеріальної бази, володіння класом, атмосфера стосунків між педагогом і учнями; г) конкретизація цілей і завдань навчання: освітні (формування знань, спеціальних умінь з предмета, навичок навчальної праці, позитивного ставлення до навчання), виховні (моральні, етичні, трудові якості, світогляд), розвитку (інтелектуального, емоційного), д) конкретизація змісту навчального матеріалу: забезпечення політехнічного характеру змісту, між предметних зв'язків, виховного характеру змісту, розвиваючого характеру; е) вибір форми навчання: тип уроку, групові, індивідуальні

форми роботи в класі і вдома; є) вибір методів навчання: словесні, наочні практичні; стимулювання пізнавальної діяльності учнів, методика контролю і самоконтролю; темп навчання.

Ідея людської досконалості дає змогу створювати засобами культури виховний ідеал, збагачувати його, втілювати в усіх сферах суспільного й державного життя. Реальне втілення ідеалу служить утворенню української виховної норми.

Методологічною засадою розроблення цього

заохочувально-спонукального механізму є принцип

ідейно-реалістичної єдності кожного з його компонентів. Так, за цим принципом, кожне з дійових підкріплень, заохочень, стимулів освітніх домагань особистості обумовлюється відповідним місцем у системі поглядів на загальносуспільну й конкретну освітню мету. Водночас мотивація освітніх прагнень і домагань особистості відображається у відповідних дійових підкріпленнях, заохоченнях і стимулах. Цим самим долаються негативні вияви невідповідності між проголошуваним і здійснюваним, розриві слова й діла, ідеального та реального, які призводять до суспільних, мікросоціальних і особистісних дисгармоній як психогенних умов виникнення психофізичної захворюваності. Причини цього явища полягають не в технологічному невмінні утворити систему як цілісний механізм реалізації мети, а в змінюваності ідеологем, які по чергову кладуться в її основу, і пов'язаній з цим необхідності їх творців залишати незавершеними, незаповненими важливі частини механізму як запобіжну, резервну сферу для маніпулювання суспільною свідомістю.

Для уникнення цієї методологічної помилки в новостворюваній освітній системі слід виходити з того, що зміст має визначати форму. Таким змістом, що існуватиме доти, доки житиме український народ, є його культура, яка ґрунтується на триєдності і відтворює собою тріаду суспільно-особистісного самоусвідомлення: мову, звичаєвість та історичну пам'ять.

Взаємозв'язок розглянутого принципу природовідповідності, що охоплює комплекс природних пізнавальних прагнень людини й суспільства, з принципом ідеально-реальної єдності

заохочувально-спонукального механізму освітньої системи виявляє свою продуктивність у розв'язанні внутрішніх суперечностей встановленого нами феномена латентизації освітніх прагнень особистості.

Проведені дослідження дали змогу виявити комплекс фобій

(страхів) у випускників середніх загальноосвітніх шкіл, пов'язаний із

перспективою вступних випробувань до вищих навчальних закладів. Переважна більшість випускників, які так і не наважились скласти вступні іспити, мотивували це тим, що "все одно не приймуть", "провалюсь на..." (зазначався предмет), "не хочу осоромитись", "страшно...". Саму ж думку про вступ не заперечив жоден з опитаних.

Як бачимо, ступінь латентності пізнавальних, освітніх, творчих прагнень і можливостей особистості - показник рівня сприятливості або несприятливості соціально-психологічної атмосфери середовища.

Слід звернути увагу на те, що в педагогічній та психологічній літературі, а відтак - у сучасній суспільній і професійно-педагогічній свідомості утвердились уявлення про способи витребування таланту дитини, що мають форми "добору", "пошуку", "відкриття".

Нинішні соціально-психологічні стереотипи кульмінації цього процесу належать до ранніх етапів онтогенезу, здебільшого - юнацького, підліткового віку, віку шкільного дитинства. Але чим більш ранніми є етапи визначення кульмінації, тим більш новаторською і свіжою здається ця застаріла установка.

«Пошук талантів» досягає свого апогею в базовій і повній середній школі, оскільки це сприяє визначеності системи ставлень педагогічних працівників до різних категорій дітей і підлітків, самоствердженню дорослих (і педагогів, які "виявили талант", і батьків, чиїх дітей "виявили"), і в основному припиняється у вищих навчальних закладах (крім разових заходів, спрямованих на відбір до участі у студентських олімпіадах, конкурсах наукових робіт, на пошук майбутніх аспірантів тощо). Одиницею соціальної потреби, як правило, виступає місце.

Чинники соціально-психологічного пригнічення пізнавальних потреб мають властивості:

- а) особистісних засобів уникання психічних напружень, пов'язаних із пізнанням нового, його переробкою і засвоєнням ("тиск новизни");
- б) загрози самооцінці утвердженого Я-образу кваліфікованого спеціаліста, знавця в своїй галузі, професіонала;
- в) агресії мікросоціального середовища ("Працювати треба, а він учиться", "Він що, хоче бути розумнішим за нас?", "Про сім'ю треба думати, а не про навчання" тощо).

Отже, легітимізація пізнавальних, освітніх, творчих потреб і домагань дитини, підлітка, юнака, зрілої людини, перехід цих потреб і домагань у статус соціальної, виховної та психічної норми потребує власного заохочувально-спонукального механізму, побудованого на

засадах природо-відповідності, народності, ідеально-реалістичної єдності.

Усе більшого значення в сучасному суспільстві набуває питання зв'язку обдарованості людини з тими видами діяльності, в які її включено. Це питання про те, наскільки діяльність, якою вона займається, для неї приваблива і в якій мірі виявляє її здібності й таланти. Кожен вид діяльності висуває до людини свої вимоги, передбачає формування в неї певних якостей, що повинно відповідати її індивідуальним нахилам.

У принципі людина може навчитися будь-якій діяльності, проте звідси не випливає, що можна нехтувати особливостями психіки людини, не враховувати труднощів у навчанні та витрат на це суспільством. Коли людина займається діяльністю, яка не відповідає її індивідуальним схильностям, то від цього страждає не тільки індивід, але й суспільство. Можна назвати чимало прикладів драматичного і навіть трагічного роздвоєння між тим, що вимушена робити людина, і тим, до якого роду діяльності, способу існування вона прагне "з середини".

Головне в цій проблемі - це виявлення і використання творчого потенціалу кожної людини, всіх тих можливостей, які в ній закладено, тобто розвиток тих здібностей, які можуть бути в неї реалізованими на основі кращих її анатомо-фізіологічних задатків. Проблема полягає в тому, що здібності людини є різноманітними. У людини, яка має погані анатомо-фізіологічні задатки до якої-небудь діяльності, навіть при титанічних зусиллях не завжди можуть розвинути до цієї діяльності хороші здібності. Тут важливим є також й інший бік питання. Діяльність, до якої у людини немає покликання, неприваблива для неї, не приносить задоволення.

Біда в тому, що людина сама без зовнішнього поштовху не завжди може здогадатися про своє покликання, визначити свої здібності.

Буває, що людина здогадується про своє покликання занадто пізно, коли силу й молодість витрачено на інше. Сумна доля такої людини.

В записках А. П. Чехова написано таке: "Бездарний вчений, тупиця, прослужив 24 роки, не зробивши нічого хорошого, дав світу десятки таких же бездарних, вузьких вчених, як він сам. Таємно ночами він опрацьовує книги -це його істинне покликання; тут він артист і відчуває насолоду. До нього ходить палятурник, любитель вченості. Таємно ночами він займається наукою". Тому для людини є важливим розвинути саме такі здібності, до яких у неї є хороші задатки.

Необхідно, щоб людина знала свої особисті психофізіологічні особливості.

Обдарованість дитини є її творчим потенціалом, тим природним даром, через який виявляється родова сутність людини. Цей природний дар (обдарованість) розкривається завдяки розвиткові здібностей, через високий ступінь яких виявляється талановитість людини. Отже, обдарованість, як потенційна можливість розкриття талановитості, властива кожній людині з народження.

2.2 Підтримання талановитої дитини батьками

Позитивних результатів у досягнути лише тоді, коли буде створено умови для реалізації творчого потенціалу кожної дитини. Важливо допомогти дитині пізнати себе, свої здібності, нахили, допомогти їй накреслити індивідуальну програму свого розвитку на більш чи менш віддалену перспективу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. На жаль, не всі педагоги та батьки можуть вчасно помітити обдарованість своєї дитини і створити відповідні умови для її розвитку. Багато психологічних проблем обдарованих дітей обумовлені ставленням батьків до самого факту обдарованості їхньої дитини.

Одна з головних психологічних проблем обдарованих дітей полягає в тому, що в них бачать дітей лінивих, упертих, інколи аномальних, «не відсвіту цього». Ранній та незвичайний розвиток дитини не помічають батьки з низьким рівнем освіти або невисоким загальним культурним розвитком. У сім'ях, де дитина є єдиною або навпаки, всі діти мають особливі здібності, теж нерідко «упускають» обдаровану дитину, тому що її нема з ким порівнювати.

Інший варіант - батьки опираються визнанню своєї дитини обдарованою. Але коли батьки «заплющують очі» на особливі здібності дітей, вони однак продовжують впливати на взаємини дитини з тими, хто поруч. Тоді дитині самотійно доводиться розбиратися у складних ситуаціях. Почуття провини, неприйняття себе, бажання «бути як усі» можуть утруднювати чи навіть нівечити розвиток особистості.

Батьки можуть відчувати провину через те, що, як їм здається, вони не до кінця чи не так, як потрібно, виконують свої обов'язки стосовно обдарованої дитини. Найчастіше це пов'язано з соціально-економічним статусом сім'ї - розвиток дітей, їх навчання коштує грошей і чималих. У такій ситуації й діти можуть відчувати провину через те, що батьки змушені надмірно напружуватися. Можливо, це одна з причин приховування дітьми своїх здібностей. Трапляється, що батьки бачать обдарованість там, де її немає.

Особливо, коли вони самі талановиті в якій-небудь сфері. Вони очікують від дитини обдарованості й бачать бажане. Прес батьківських очікувань - надмірний тягар для дитини. Відома фраза про те, що обдарована дитина обдарована в усьому, - неточна. І стосовно дітей, мабуть, неправильна. Непропорціональність у розвитку - істотна проблема для обдарованих дітей. Явні чи видатні здібності можуть виявлятися в якійсь одній сфері (наприклад, у математиці), водночас розвиток іншої сфери (наприклад мовлення) може бути нижчим від норми. Обдарованість може виявлятися в позашкільній діяльності, а в школі така дитина буває «середнячком», а то й нижче «середнячка». Обдаровані діти виявляють надмірну наполегливість у бажанні отримати результат. Висока захопленість справою, яка вдається, швидко може призвести до завищених особистісних стандартів і внутрішньої невдоволеності: бути у всьому досконалим - неможливо. Оцінюючи свою роботу дорослими мірками, дитина опиняється в ситуації фрустрації, відчуває тривогу та недитячі переживання. Хоча, з іншого боку, це може бути варіантом «мук творчості». Всі ці переживання можуть посилитись, якщо очікування дорослих, особливо батьків, надто великі. Можливо, дитина сприйматиме себе як невдачу, тобто є вірогідність формування заниженої самооцінки, тоді як завищено рівні домагань і об'єктивно хороших результатів діяльності. Оцінювання до дитини не корисне всім дітям, але для обдарованих дітей таке ставлення особливо небезпечне. «У мене нічого не виходить», «Я ні на що не здатний» - такі думки доволі часто з'являються в об'єктивно цілком успішних дітей. Цінність будь-яких успіхів та досягнень тут витіснено, заперечено, бо така дитина бачить себе вимогливим батьківським оком.

Ряд проблем виникає через те, що батьківська опіка часто виявляється в надмірному заохоченні дитини до якоїсь однієї сфери, наносячи шкоду іншим. Тоді дитина швидко починає розуміти, що в ній особливо цінують батьки. І може розвиватись однобоко, засвоївши, що перемогти, стати кращим, першим - це єдиний спосіб заслужити максимум батьківської уваги. Гіпертрофована увага до якоїсь однієї здібності дитини впливає й на її самосприймання, на формування Я-концепції. Наслідком такого ставлення:

- а) талант може бути «заритий у землю»;
- б) розвивається невротичне бажання завжди бути першим;
- в) непомірні батьківські амбіції можуть викликати високий рівень агресивності та ворожості дітей.

Тому потрібно прагнути того, щоб батьки та педагоги зрозуміли: особистість цілісна і цінна саме у цілісності, усвідомлення дитиною своєї унікальності, унікальності будь-якої іншої людини допоможе їй «перемагати так, щоб інші теж вигравали». Тим самим можна уникнути невротичних тенденцій.

Оскільки здібності розвиваються в процесі певної діяльності, їх формування більшою мірою залежить від батьків, розуміння ними суті відповідних здібностей, бажання побачити їх прояви і надати необхідну допомогу своїй дитині. Головний напрям впливу - сприяння активізації навчальної діяльності з метою вияву наявних у дитини здібностей, підтримання інтересу, заохочення досягнень, підтримання впевненості у своїх силах та можливостях.

ВИСНОВКИ

Таким чином, одним з найважливіших компонентів, що сприяють створенню і підтримці на високому рівні науково-технічного, політичного, культурного й управлінського потенціалу країни, є налагоджена система пошуку і навчання обдарованих індивідуумів. Формування інтелектуальної еліти, яка, власне кажучи, задає темп розвитку науки, техніки, економіки, культури, визначає ефективність цього розвитку.

Головним напрямом розвитку сучасної школи є загальнодержавна програма пошуку, практичної діагностики, навчання, виховання і розвитку обдарованих дітей, націлена на підготовку творчої людини, талановитих фахівців і плідному їх використанню. Виховання і навчання обдарованих дітей - важка і широкомасштабна задача. Увага до обдарованої дитини не повинна вичерпуватися лише періодом її навчання. Досвід показує, що значні труднощі обдаровані люди переживають і в періоді професійного самовизначення, і надалі, у самому процесі творчості. Іншими словами, таланту потрібна постійна турбота всього суспільства.

Отже найважливішими принципами, що забезпечують методологічну надійність умов розвитку обдарованості, є чинники їх народності та природовідповідності. Суб'єктна теорія, суб'єктний підхід щодо вивчення творчості, здібностей, обдарованості таїть у собі ще багато нез'ясованого. Потребують свого розкриття різні за своїм характером зв'язки між неусвідомлюваною та усвідомлюваною інформацією про власне "Я", специфіка суб'єктної детермінації мотивів творчості на різних вікових етапах, а також висвітлення методологічних концепцій тих авторів, які внесли свій вклад у розкриття закономірностей розвитку людської психіки і разом з цим поглибили уявлення про первісні джерела детермінації розвитку здібностей.

Гармонія здібностей і діяльності людини досягається за умови, по-перше, свободи вибору діяльності, по-друге, вибору діяльності відповідно з покликанням.

Виявлена на підставі даного методу структура комунікативних установок конкретного суб'єкта дає можливість оцінювати ступінь його соціальної адаптації, рівні зрілості його особистості, ступені і форми конфліктності, чи успішності-неуспішності в тих чи інших професіях, співвідношенні раціонального й емоційного начал, альтруїстичності тощо.

У інтелектуально обдарованих школярів пізнавальна потреба спрямована на досягнення результату, а у творчо обдарованих — на сам процес пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л.Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников // Журнал практического психолога. - 1998. - №4. - С. 83.
2. Гильбух Ю.З. Внимание: одаренные дети. - М.: Знание, 1991.
3. Красноголов В.О. Визначений поняття «обдарованість» в зарубіжній психолого-педагогічній літературі // Обдарована дитина. — 1998. — №5—6.
4. Красноголов В.О. Комплексна психодіагностика якостей. Визначення творчої індивідуальності дітей і шляхів її розвитку // Обдарована дитина. — 1999. — №2.
5. Лейтес Н.С. Бывают выдающиеся дети // Семья и школа. - 1990. - №3.
6. Лейтес Н.С. Воспоминания, размышления, беседы. // Психологический журнал. - 1992. - № 1.
7. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. - 1989. - №6. - С. 29-33.
8. Матюшкин А.М. Загадки одаренности. - М., 1992.
9. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - М., 1972.
11. Немов Р.С. Психология. Кн. 3. Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. - М.: Просвещение, 1995. - 508 с.
12. Немов Р. С. Психология. - М.: Просвещение, 1995.
13. Общая психология / Под ред. С. Д. Максименко. - М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 1999.
14. Общая психология / Под ред. А. В. Петровского. - М.: Просвещение, 1977.
15. Общая психодиагностика / Под ред. Бодалева А.А. - М.: Речь, 2001. — 440
16. Одаренные дети. Пер. с англ./ Под общ.ред. Бурменской Г.В., Слуцкого В.М. - М.: Прогресс, 1991. - 383 с.
17. Основы психодиагностики: Учеб.пособие для студентов вузов / Под. общ. ред. А.Г.Шмелева. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. - 544 с.

18. Психологія: Підручник / За ред. Трофімова Ю.Л. - К.: Либідь, 1999. – 511 с.
19. Психодіагностика: Учеб. пособие / Под ред. Гуревича К.М., Борисовой Е.М. - М.: МСПИ, 2001. - 368 с.
20. Психологія / За ред. Г. С. Костюка. - К.: Рад.школа, 1968.
21. Савенков А.И. Диагностика детской одаренности как педагогическая проблема // Педагогика. — 2000. — №10. — С.87—94.
22. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. — Москва-Томск, 1997.
23. Шрагина Л. И. Оригинальность и творчество // Практична психологія і соціальна робота. — 1999. — №3. — С.38 – 40.
24. Шумакова Н.Б. Междисциплинарный подход к обучению одаренных детей // Вопросы психологии. -1996. - №3. - С. 34.
25. Шумакова Н.Б. и др. Исследование творческой одаренности с использованием тестов П. Торренса у младших школьников // Вопросы психологии. - 1991. - №1. - С. 27.